

F. Campbell, sept. 1935.

HUSDJURSSJUKDOMAR.

Begreppet husdjurssjukdom är här taget i vidsträckt bemärkelse och omfattar även missbildningar, olater eller andra onormala kroppsliga och psykiska egenskaper hos husdjuren. Traditioner sammanhängande med veterinärernas verksamhet ha ej medtagits. Å andra sidan ha på långt när ej alla arter av folklig magisk sjukdomsbehandling här kunnat beaktas. Det blir upptecknarens uppgift att det oaktat söka få fram en så fullständig skildring av hithörande tradition som står att vinna.

En stor mängd ord och föreställningar, som äro gemensamma för sjukdom hos djur och människor, skola efterfrågas i en snart utkommande frågelista om folkmedicin.

I. Föreställningar om sjukdomarnas orsaker och därmed
sammanhängande benämningar och uttryck.

I mycket stor utsträckning sammanhänga sjukdomsnamnen med föreställningarna om orsakerna till sjukdomen eller andra omständigheter, som man sammanställt med sjukdomens uppkomst.

1. Föreställningar om att sjukdomen uppkommit genom förgöring, skämning eller någon annan art av trolldom? Vilka uttryck har man för förgöring och vilken speciell betydelse inlägges i orden? Ex.: Man kan skämma en mötande skjutshäst genom att röra vid den med sin pisk. - Kreaturen ulidelia (modstulna) genom förgöring. - Ser man på en häst, som drar tungt, kan man hågsa ner honom. - En häst kan modstjälas av den, som endast sett hans spår. - Hästen störtar därför att trollkäringen tänkte, att han var stor. - Hästen blir modstulen, om man rycker fodret ur hans mun.

Andra uttryck: förhäxa, förgöra, illgära, kusa, förkusa, ställa, orda, maktstjälja, hästen är trollad, häxad, råkar ut för elakt, åmanad.

Förmildrande uttryck? Ex.: Dom var avundsjuk och gick i stallarna på nätterna och gjorde sänt där. - Det har kommit lappri på hästen. - Då någon berömmar en annans kreatur och det därefter börjat vantrivas hafsar an bort kraetsi d.ä. förgör kräket. - Rysligt farligt att bliva ovän med personer, vilka kunna göra det som ont är eller sådana som bruka litet pusch.

Förgöring genom avundsjuka, missunsamhet, illvilja o.dyl.? Ex.: Avundskäring, person som avundas en och därigenom vållar motgång l. olyckor, ish. med kreatur. - Märren förgjord, klok gubbe sopar ihop och tänder eld på skräpet i stallet, den som förgjort, måste komma, märren frisk.

Om förgjorda förtrollade ladugårdar? Ex.: Borra tre hål i lagårds-tröskeln och plogga in tre levande kättlinga. Å dä hjälp. På samma gång fick vi nånting som vi människor skulle ta in, så att inte trolltut skulle ge sig på oss, när det släppte kreaturen. — Dum hade så illa gjort nid på vårt fähus, så det var ogörligt te tänka te lägga på en kalv.

(Om förgöring genom ont öga, ond tunga, hägsning se M 11).

2. Föreställningar om att sjukdomen beror på en trolldom, som utsänts med ett magiskt föremål eller på annat sätt fått en mera bestämd, konkret form? Ex.: lappen hade satt ut gan på kon. Gan gryper in i länder på hästen. — Kastade man en katt under stallgolvet hos någon, gick hästen som han vore tröttkörd dagen efter.

Vad berättas om särskilt tillverkade trolldomsföremål, såsom lappskott, villappskott, finnskott, trollskott, trollknutor i bås för att förgöra, trollnystan i korsväg, trollpåsar upphängda på fähusdörren o.dyl.?

Bland föremål som kunna användas till förgöring kunna som exempel nämnas: likkistspik, som stickes ned i betesmark, människoben insmusslat i ladugård, delar av djur etc.

Men det är ingalunda säkert att en benämning skott innebär något väsentligt mera än att sjukdomen kommit hastigt på och utan känd orsak. Ytterligare exempel på skott: Genomskott, den åkomma hos en ko, som gör att hon ej kan stiga upp. Kvickskott l. draxskott, reumatism l. plötslig förlamning i ryggen ish. på kreatur. Bråds-kott. Kon har blett solskuten.

3. Genom vilka handlingar har djuren kunnat bli förgjorda? Ex.: Käring lägger händerna i kors över korset på kon. Mäta med halmstrå. Stryka baklänges. Handlingarna beskrivas utförligt.

4. Alla besvärjelser, som ledsaga den förgörande handlingen skola noga upptecknas även om man blott lyckas uppspara enstaka ord.

5. Hur tänker man sig och hur omtalas, att de övernaturliga väsendena (de osynliga, älvorna, trollen, vittrorna etc.) förorsakat sjukdom? Vilka sjukdomsnamn synas antyda en sådan förklaring till sjukdomen? Ex.: Vättabett, sår vid lättklövarna, där de onda vättarna bitit och sugit blodet. — Trollriden ko. Trollskott vållades av vitror och troll. Sjörådet hämnas för fisket på boskapen. Sätta maran på andras djur. Gastsjuka på djur: huden, där den kan synas, blir gul och ögonen variga. Han i vannet kallas en sjukdom, som djuren fingo om de drucke vattnet från marken. Led en ko av skabb, trodde man, att trollen varit ute och åkt med djuret.

6. Föreställningen att då husbonden dör han kan taga någon av djuren

med sig? Ex.: Hästen sjuknar plötsligt och dör efter någon dag. - När bonden dog tog han bina med sig.

7. Föreställningar och sjukdomsnamn, som sätta sjukdomen i samband med en viss årstid och därav betingade förhållanden. Föreställningar om förkastelsedagar, förbjudna dagar och deras betydelse för husdjurssjukdomar? Finnes någon föreställning om att månens eller stjärnornas ställning, uppgång etc. kan ha med husdjurens sjukdomar att göra? Ex.: Sommar-sjuka. - Dricka kreaturen orent vatten i hunddagarna få de leverlidande. - Lasatorren få korna under långvarig torka.

8. Föreställningar och sjukdomsnamn, som sätta sjukdomen i samband med en viss plats, där djuret ådragit sig sjukdomen? Ex.: Jordskott, bergskott. - Vattusot eller vattutroll kunde en ko få, som drack vatten med grodyngel i.

9. Hur tänker man sig att sjukdom hos djuren vållas genom husbondens, drängarnas, pigans eller vallarens oförsiktighet med djuren eller oförsiktighet i annat arbete, så att man bryter mot vissa förbud. Ex.: Kreaturen få skabb om ladgårdspigan går till fähuset med degiga händer. - Om man bär vatten till slipstenen i mjölkkärlen bli korna sjuka. - Om man äter i fähuset få korna löss. - Slår man kreaturen med vriden vidja få djuren tarmlopp (diarré). - Om kreaturen sättas in våta i ladugården efter sommarbetet få de löss. - Kringsjuka, yra, hos kreatur tros härleda sig därav att man gjort någon kringgärning, spunnit, kört, tröskat o.s.v. på förbjudna dagar.

10. Föreställningar om att djuren själva under betesgång etc. genom eget beteende försaka sjukdomen eller annars råka ut för sjukdomsalstrande föremål, väsen eller förhållanden med en närmast övernaturlig verkan? Ex.: Om kreaturen få katthår i sig så värka de ut. - Äta korna av rundskalade rötter (potatis o.dyl.) få de kringsjuka. - Hästarna bli sjuka om de äta klykut (små frön i topparna på stekergräs).

Ibland anger uttrycket endast något helt allmänt skadligt, som djuret fått i sig. Ex.: Kräjet har fått skarn i se.

11. Mycket vanligt är att husdjuren sägas ha råkat ut för insekter och småkryp, blivit bitna eller sugna av djur med närmast övernaturliga egenskaper. Ex.: Tässesuget. - Onda bettet. - Vesslabläs röktes bort med vessleskinn. - Ämmebläst (då kälmasken blåst på djuren). - I lövskog påträffas enligt folktron en ljusgul mask, näck, som om den kryper upp på kreaturen och sticker dem i manken förorsakar sår, som aldrig botas med

mindre köttet skäres bort. Kon är näckbiten. — Illmäske, nosmask, sjukdom hos hästar. — Då kreaturen fått skånorm i sig och denna kommit till hjärnan, skall man snurra vänstra handens lillfinger i djurets ena näsborre. Dock måste man först ha dödat en skånorm med samma lillfinger. — Kvalster är en liten blodröd mask, som ett hampfrö, varav boskapen dö och uppsvälla, då de fått en i sig. — Böra anses bero på en mask som satt sig i hästens överläpp. — Man skall ej ge hästar något ur tråg för då få de trågormen. — Flottorm. Springorm. — Om hästen får ett hönsdun i sig, bulnar det ut i lokstaden.

12. Sjukdomar hos djuren bero enligt många föreställningar och uttryck på ett olyckligt öde, otur, otrevnad o.dyl. Har man uppfattat sjukdomen hos djuren såsom en vedergällning, straff, eller som en prövning sänd av Gud? Kommer sjukdomen som en följd av att man skadat eller dödat vissa djur? Ex.: Den efter gökens skada går, han mister få eller får; men den, som dödar en gök, han mister sitt likaste ök. — Trånsjuka. Längta. Otrimnad, vantrevnad, ish. om kreatur, som ej trivas. — Onåda, otur med kreatur. (Jfr för övrigt M 9 Öde, lycka, vedergällning.)

13. Föreställningar och uttryck avseende boskapspestens och andra epidemiska sjukdomars uppkomst och spridning. Ex.: Svartsjuka, boskapspest.

14. Sjukdomen beror enligt den folkliga uppfattningen ofta på omedelbart konstaterbara yttre eller inre orsaker, olycksfall och andra skadliga händelser utan någon hemlighetsfull, magisk eller övernaturlig innebörd. Sjukdomarna benämns då i regel efter de organ eller kroppsdelar som äro angripna eller efter sjukdomens yttringar. Som senare sammansättningsled förekomma ibland -sjuka, -sot. Mjältrad, t.ex. ko, som tagit skada till mjälten genom häftig stöt. — Grisa di fick olen nä dä va fö små kätta så di ente feck gå ömkring. — Kon har fått vasst i sig.

II. Föreställningar och uttryck sammanhängande med sjukdomarnas beskaffenhet, yttringar och förlopp.

De sjukliga tillstånden.

15. Uttryck för sjuklighet och klenhet hos djur? Ex.: missäling, k/en kur.

16. Onormala bildningar hos kroppsdelar och organ, bölder, knölar, vårtor, svullnader, utslag o.dyl. Ex.:

Svallkött. Blodskord (vattuskord, svullnad i tandköttet hos häst). Lösa tänder. Stöv (mjällbildning på hästar). Lera (var i lerknyl, böld på

häst). Kvardbold (karkböld). Kort, svulst i huden på en häst l. ko. Kasse, utväxt under hakan på får som ha vattusot. Lerknabb. Lerknul. Kvark-bolle. Frosk (svullnad i gommen eller halsen på hästar). Put, knöl, svullnad. Maskknul, maskknöl under boskapens hud, där styngflugan lagt sina ägg. Tyre. Tjurägg, hårbollar, som påträffas i inälvorna. Hunnska (utslag på hästens ben). Ettersmåg, varig böld. Hungertytta, pigg, som sitta inom mungiporna på vissa boskapskreatur. Etterklåda.

En mängd ord, uttryck och föreställningar avse särskilt sjukliga förändringar, missbildningar o.dyl. hos hovar, klövar, ben. Ex.: Sårhålt. Knäpp. Borren. Strålröta. Klövhalt. Benbräcka, sjukdom hos fäkkreatur då benen bli sköra. Liktå. Stäk, styvhet i benen. Skinkhalter, halt i låret hos häst. Linkhalt. Skinkhalt. Mugg. Degbent, ömfotad, om kreatur. Därta säges om ett kreatur som försöker träda på det sjuka benet. Spattkamp. Ryggbrott.

Onormal kroppsbyggnad, och missbildningar i övrigt. Ex.:

Kvallbukig, utstående buk hos häst. Upphäven (bukstinn). Bogad, brunten i bogen. Bogskre, vrickning i bogen. Hästen har vurti roar (road, vrickad i höften eller ömmande i höften).

Någon sällsynt gång benämnes sjukdomen efter iakttagelser på inre organ. Ex.: Vattenfliring l. vannfliring, sjukdom hos får, bestående av vattenblåsor i levern. Mångfällstorka. Lasatorren, då bladmagen kan bli så torr så det ryker om den.

17. Onormala funktioner hos kroppsdelar och organ. Djurets onormala beteende. Folkilskna djur ha uppfattats som i viss mån sjuka och ibland behandlats såsom för sjukdom. Ex.: kringfaresjukan. Grisen är matlessen. Råmko, ko som råmar onormalt mycket. Kon är av-vårdslig. Fång (kolik). Dretsjuk, om kreatur som ha utsot. Pjaltabrūna, förstoppning. Blodalning, blodpissning hos kreatur. Hade man någon benämning på feber hos djur? Kastsjuka. Användes denna benämning eller anges sjukdomen genom uttryck som: ho kaster kalven o.dyl.? Styr verbet kasta här dativ? Kosta sig, pusta, krysta, ha konvulsioner, om ko som har svåra magplågor. Mot palt-brånad, då dryppjen stannade (palten, den första av kons magar): avkok på linfrö. Kropp, ett slags hästsjukdom (kramp). Krångkogsjuka, styvhet i lederna, i synnerhet i bakbenen hos kor, förorsakad av förkylning.

För normala funktioner hos husdjuren jfr frågelistan M 33 Kroppsliga livsyttningar hos människan och djuren.

Uttryck för smärtor l. yttringar av smärtor? Att sjukdomen (sjukdoms-

symptomet) plötsligt uppträder eller försvinner, är en brådsjukdom, ger ofta anledning till benämningar som flygvärk, flåg (kolik hos hästar), fluget (trumsjuka hos nötkreatur). (Jfr ovan om skott.)

III. De olika djurslagens sjukdomar.

18. Husdjurssjukdomarna äro enligt folkföreställningen i regel knutna till bestämda djurslag. Det är värdefullt att undersöka vilka sjukdomar som äro särskilt karakteristiska för de olika husdjuren? Även de till de olika djurslagen specialiserade benämningarna på botemedel och botare böra observeras. Hästens sjukdomar? Ex.: Kvarka. Hästhosta (kvarka). Häska (en hästsjukdom åtföljd av utslag). Blodspatt (en hästsjukdom). Huvudsvall (hästsjukdom med bl.a. starka flytningar från näsa och mun, medför ofta döden). Hort (hudsjukdom hos föl). Hosla bota hästar. Hovslaga, bota hästar. Hosare, hästläkare. — Nötkreaturens sjukdomar? Ex.: Flen, svullnad i kojuvret. Kohälsa, kvacksalvande fädoktor. Råmko. — Fårens sjukdomar? Ex.: Svindelsjuka. Huvutylle. Kringsjuka. Fårhåltä. — Getens sjukdomar? Kierene, juversjukdom (utslag) hos getter och renar. — Svinens sjukdomar? Ex.: O/et. Då grisen hade grissjukan skulle man bränna krut över korsryggen på den.

Sjukdomar karakteristiska för de olika arterna av fjäderfä. Ex.: Hönsadöen, en epidemisk sjukdom hos höns.

IV. Åtgärder och medel för

att skydda djuren för sjukdom, för att utröna sjukdomens orsak och art,
för att bota det sjuka djuret.

19. Vilka sjukdomsförebyggande åtgärder och vilka avvärijande medel har man använt? (I en del fall komma samma medel och metoder till användning vid såväl botandet som avvärijandet eller förebyggandet. För sådana fall hänvisas till fråga nr 22.) Det gäller här att söka utforska vad man företagit sig eller iakttagit i stall och ladugård, vid utfodring, vattning, utsläppning, vallning, mjölkning samt vid fester eller högtider under året för att förebygga sjukdom hos djuren eller vita bort oturen. Avrita alla tecken på dörrar, bås, ok, kärl, såsom kors, cirklar, pentagram, hjul etc. och sök utreda deras betydelse enligt folkföreställningen. Har man till skydd mot sjukdom använt amuletter, trollpåsar, stålbitar, saxar, hår, naglar, navelsträng och andra kroppsdelar av människor? Har som skyddsmedel på något sätt använts husbondfolkets kläder, vigselring eller andra tillhörigheter? Har man hämtat skyddsmedel från naturen, såsom nordrinnande vatten,

åskeld, metaller, växter och växtdelar, ormar, fåglar och andra djur? Har man haft en bock (svart) gående lös i ladugården som skydd mot sjukdom? Avvärjande medel från de döda och kyrkogården, från kyrkan och kyrkliga föremål, psalmbok, bibel? Har man i ladugården haft på papper skrivna eller tryckta ord, böner, välsignelser? Avvärjande medel från vapen, mord- och bödelsredskap? Beskriv hur dessa föremål sammansatts och uppsatts i bås, över dörrar, under tröskel etc., eller huru de givits med i fodret eller på annat sätt kommit i förbindelse med djuren. Giv akt på beledsagande signerier, utrop, handlingar, om man säger något, hälsar vid inträdet i ladugården, om man säger något för att förtaga den skadliga verkan av beröm, onda ögon o.dyl. Har man företagit rökning av ladugården, tvättningar, överkalkning o.dyl. som skydd mot sjukdom, för att fördriva smittosam sjukdom? Har man drivit kreaturen genom rök eller eld? Åtgärder med utgödsling och gödselhög för att skydda djuren mot sjukdom?

Ex.: Då kreaturen på våren släpptes ut, skulle de vid utgåendet genom ladugårdsdörren ha ett i håret utklippt kors eller ett kors av tjära. - För att förebygga rödsjuka ges vid lösningen en tjärad sill åt varje ko. - Att ej hästar flyga över tunar stryka av dem tömmarna, när de först föras på bete, och låta dem gå över. - Då ett nyköpt kreatur skulle införas i ladugården, lades utanför dörren två eggjärn, som djuret måste gå över. Det rep, vilket djuret körts eller letts hem med, sov djurets nye ägare på första natten. - För att icke kreaturen skulle bli förgjorda, borrhade man ett hål i ladugårdströskeln, lade däri ned en levande orm och tilltöppte hålet med en plugg av flygrönn. - Ej kasta ut hästspillning efter solnedgång. - Dyvelsträck och tolvmannakraft lägges i påse, bindes vid huvudlaget och skyddar hästen att bli skämd. - När man rycker eller klipper tagel av en hästsvans, skall man låta hästen lukta därpå, annars blir han modstulen. - Varje kväll, mor gick in och hade gjort ifrån sig i ladugården, strök hon med handen ett kors utanför och över fähusdörren, att ingenting ont skulle komma in där. Detta kallade hon för insegel.

20. Vände man sig, då något av husdjuren blivit sjukt, till en som läkekunnig särskilt känd person, en klok gubbe eller gumma? Hur kunde en sådan person benämnas? Vad iakttog man då han skulle uppsökas, ombedjas att komma, betalas, tackas? Beskriv den klokes uppträdande, hans sätt att göra sig märkvärdig, karakteristiska yttranden för att lugna eller skrämma etc. Berättelser, även sägenartade eller skämtsamma, om deras bedrifter. Finnes något särskilt uttryck för kallandet av klok till gården eller för rådfrågning?

Ex.: Kuckelgubbe. Offrande-karl, trollkarl, som vid sina kurer offrar, d.v.s. kastar ngt i en källa, gräver ner i jorden o.s.v. Nojtan/de/-gubbe, gammal trollkarl. — Den som lagar om för sjukdom kallas omlagare. Hästbotare. Botaren skulle ej säga vad det kostade utan man visste priset på förhand. Det skulle vara en silverpenning man gav i gengäld, för att det riktigt skulle lyckas. — Ej farligt att tacka för erhållen hjälp av klok gubbe, om denne tackat först. — En ko var svårt angripen av sommarsjukan. Man skickade bud till en klok gumma. Samma timma, som budet kom till gumman, upphörde kon att låta den blodblandade urinen och blev frisk. — En klok i Småland hade stämt blod på en förlunge. "Börjar det blöda på hemvägen", sade han, "så ropa mitt namn tre gånger". Det började blöda halvvägs hem men stannade, så fort den klokes namn ropats tre gånger.

21. Företogs en verklig undersökning av det sjuka djuret av den kloke eller av någon av folket på gården? Kunde den kloke utan att ännu ha sett djuret ange sjukdomens art och orsak? Vad kallades denna förmåga hos den kloke att på förhand veta eller "se" vad djuret råkat ut för? Vilka tecken byggde annars den kloke sina uppgifter på? Beskriv utförligt metoderna för undersökningen. Innebar undersökningen och fastställandet av sjukdomsorsaken även ett slags botande av sjukdomen?

Ex.: Man kan se på ryggen på korna, när de ha mångfaldtorkan: skinnet torkar fast vid ryggen på dem. — De' vet ingen hur di kan gå för nu har koa tapat dröppjen. — Koa ä stirreter (har irrande blick, tecken till sjukdom). — Sjukdom tar man reda på genom att slå smält tenn i vatten. Beroende på hur smälln_svarar, får man veta, om det onda härrör av väder, eld eller vatten. — Man smälter bly och håller ut i vatten; av dess utseende kan man då få reda på, var sjukdomen ådragits. — Sjukdomens art och orsak utrönes av den kloke genom att se i brännvin, kaffesump, kort, genom att svänga ett såll i vilket lagts en trollpåse, slå harpa. — Trollgubbe lade sig att sova och kunde sedan tala om vad han sett i sina syner.

22. Föreställningar och uttryck avseende sjukdomens egenskap att vara möjlig eller omöjlig att bota, lätt, svår, dödlig. Föreställningar om sjukdomens förlopp o.dyl. Även benämningar på sjukdomen kunna bildas utifrån sådana hithörande föreställningar. Ex.: Botlig, som man kan bota. — Å dä hjälper, så vitt sjuken ä tocken, så dä kan hjälpa. — Om sjuka kreatur rakt inte ville leva, t.ex. inte fridde ögat, d.v.s. inte blundade, då en stack fingern emot eller in uti ögat på dem, skute fröhatta, sköto frägga ur mun och näsa, räckte huve å fötter ifrå sek, så var det bäst att laga,

så en fick kniven i dem. — Olen han sa egentligen börja i magen sär di.

23. Medel och metoder för att bota sjukdomen eller häva förgörningen eller förjaga det onda. Begreppet sjukdom är här taget i vidsträckt bemärkelse och omfattar t.ex. även olater hos djur (krubbitare) eller defekter, impotens (gallko) eller andra onormala kroppsliga eller psykiska egenskaper eller funktioner hos husdjuren. Beskriv i detalj alla metoder, alla använda instrument, redskap, ingredienser i medicinen, tillagningssätt och uppteckna alla ord och uttryck, som sammanhånga härmed. Märk att sjukdomsnamnet ibland kan vara hämtat från botemedlet eller metoden att bota. Endast ett fåtal metoder kunna här i exemplen antydast. Ex.: Skravelsot ansågs bero på att huden torkat fast. Sjukdomen botades genom att ett hål skars i huden på djuret över bogen, ett halmstrå sattes in och man blåste in luft under huden. Luften masserades omkring under huden, då ett skrapande ljud uppstod — därav namnet. — Laga, bota sjukdomar med användande av trollformler jämte läkemedel.

Av magiska metoder för bot av sjukdom kunna som exempel nämnas: Bortsättning av sjukdomen, bortkastning, så bort. Mäta bort. Stöpa bly, tenn. Skjuta bort. Hugga bort. Blåsa. Hanka. Smöja. Smörja. Stryka av med död mans hand. Slå ut. Kasta för. Ex.: Hästen sjuk, trollgubbe botar genom skott mot nordstjärnan. — Hanknål, hanktagel användes då man hankar. — Bot för kolik hos hästar: hästen tumlar sig i fårhuset.

En särskild art av åtgärder mot sjukdom och olycka i ladugården (häva kreaturspest o.dyl.) består i följande: Levande nedgräva djur för att förta oturen eller hejda pestens framfart. Levande flå djur. Bränna bort fäolyckan. Dränka djur. Ex.: Man skulle ej gräva ned kroppen av ett djur, som dött genom förtrollning, på egen mark utan på någon grannes eller oväns mark, långt från dennes bostad, så att han ej skulle finna kroppen. Blev kroppen funnen var förtrollningen bruten. Eljest överfördes troll- eller sjukdomen på grannens djur. Detta kallades att vita bort sjukdomen, trolldomen eller oturen. Mot rödsjuka: ta av kreaturets uttömningar i en flaska och kasta den in i en annan socken.

En av huvudreglerna för folklig läkekonst har varit att taga boten där man tagit soten. Ex.: Orsaken till kåsningablåst tros vara att korna med gräset ätit vissa ämmor, larver; botemedlet är då att giva kreaturet in en kåsningsmark (tvåstjärt). — Det var något fel på kalvarna. De ville äta upp klutarna (kläderna) för folket. Det var någon från x som hade vålat det. Man skickade då ett barn att hämta folkdret från det stället. Det-

ta användes för att bota kalvarna. — Mot mask: maskarna, som hästarna fått ut i exkrementerna, torkas och stötas och ges in åt hästarna.

Uppteckna eller samla om möjligt alla recept på medicin (droppar, salvor, plåster o.s.v.). Av medicin och ingredienser i medicin, trollpåsar o.dyl. må som exempel nämnas utöver vad som omtalats ovan i samband med avvärijande medel (fråga nr 18); mot vattusot hos hästar: avkok av asp- och häggbark, myrstack och asprötter. — Bot för modstjälning: giva hästen arter, som vuxit i en döds-kalle. — Är hästen maktstulen: stjäla hö och ge honom att äta. — Mot kolik hos häst: mjölk av kvinna som ger di åt oäkta barn. — Mankröta hos hästar: skäres upp, mjölken av 9 sillar, finstött krut i såret. — Skabbiga sår skulle smörjas med stulet smör eller påströs julaska, aska efter brasa om julkvällen. — Mot kvarka: svinhjärna hoprörd med deg till bollar. — Mot kvarka: binda om kreaturets nos en påse med uppkokat hö l. linfrö. — På midsommar plockas en midsommarkvast av alla sorters blommor, torkas, hänges på vinden. Då ett kreatur blir sjukt, tänker man på kvasten och röker på kreaturet. — Valborgsmässomorgonen före soluppgången kastade husfadern tigande och fastande kogödsel mot ladugårdsväggen, så att gödseln fastnade. Denna gödsel skulle sedan sitta kvar på väggen för att därav vid behov kunna taga stycken och röka kreatur, som blivit ormhuggna. — Mörddroppar, ett slags medicin för kor. — Finstött sävenbom ges åt häst som är krubbitare. — Dekokt på pilbark mpt rödsjukan. — Mot mångfallssjuka kokades bl.a. mångfallsrot, och kon skulle dricka den avsilade lagen. — Söndermald orsten l. limsten till deg ges sjuka kreatur. — När en häst blivit sjuk av att äta dun, skulle man ge den mästerrot. — Om en häst har trampat sig vid hovbandet, så tvättar man såret rent, varefter man pissar i det. — När katten blivit modstulen skall man smaka sitt eget blod. — En häst mist kraften när han gått förbi en trollkunnig knekt; botas med blod från knekten. — Blod ur rumpan. — Om en kalv var sjuk, så skulle man binda in i ett knyte bl.a. kvicksilver, naglar och vitlök samt becka fast knytet vid kalvens svans. — För 3 skilling dyvelsträck, 3 sk. heparantematium, 2 sk. tolvmanskraft, 6 styver drakblod, 1 sk. valfiskfjäll; detta stötes fint och blandas med mjöl och vatten till en deg och ges hästen in då den blivit skämd.

Förekommande signerier och besvärjelser skola så vitt möjligt fullständigt upptecknas. I varje fall skall den klokes beteende i detta hänseende, mumlande läten, viskningar, enstaka utrop, frustande, spottande o.dyl. noteras. Uttryck för signa, besvärjelser etc.? Mot oxel eller ink

gå ut sju torsdagsmorgnar i rad, före sols uppgång, rita med pekfingret motsols i luften, under det man läser: "Mås bort som man i mull". — Löst liv säges ibland bero på att kreaturet fått i sig ett musbo. Man ropar då i öronen så högt man orkar: "Har du fått musebo i dig?" — Löftesord, trollformel. — Brådord, läsning mot brådskott (hastigt påkommande ont, styng). — Flenord, läsning mot flen. — Mackord, läsning mot ormbett l. för att hindra en orm att undkomma. — Blodord, läsning vid stämmande av blodflöde.

24. Åtgärder och botemedel av väsentligen rationell karaktär. Föreställningar om magisk innebörd äro ej särskilt framträdande, i varje fall i nuvarande tradition, i sådana åtgärder som åderlåtning, användandet av salvor, plåster och andra medikamenter, åtgärder vid benbrott, vrickning, sträckningar, hovtrång o.dyl. Dock har man även här att vara uppmärksam på sådana bestämmelser som gälla lämplig tid o.dyl. Ex.: Förutom de kloke fanns alltid inom varje trakt någon som var förständig med kriadur, som kunde ta fram en kalv, sprutade in lavemang, öppnade äre m.m. — Nötkreatur skulle åderlåtas vid fullmåne i Torsmånaden, innan de släpptes på bete. — Svin åderlåtas genom att svansen avskäres. — Halt häst botad med kringlindad björkvidja och smord med ister i loppet av en natt. — Sågspån gives in mot benbrott hos häst. — En häst hade fått sten i urinblåsan. En gumma tog en pepparrot, skalade den till en smal sträng och rände in den i uringången på hästen. — Då kreaturen satt i halsen skulle en stoppa smult, smält ister, i dem.

25. Iakttagelser och efterforskningar vid slakt eller obduktion på djur? Folklig medicinsk forskning? Ex.: Ett får bröt benet av sig, spjälkades, fick messingsfilspån och blev återställt. Då det slaktades befanns en gul ring, som man ansåg tillbliven utav messingen, bildad kring brottstället. — Vid åderlåtning: han som öppnade, dömde av blodets utseende om sjukdomens art och styrka.

26. Berättas något om att djuren själva söka upp botemedel t.ex. mot ormbett, sår o.dyl.?

27. Hur behandlas de i sjukdom döda husdjuren, tillvaratages köttet och huden eller nedgräves kroppen? Var och av vem? Ex.: Självdöda djur grovos ner i Illdöringahula, en liten sur-håla något avsides från gården. — Om det inte stod till att lägga på några kalvar, skulle en grava ner en självdöd kalv på annans ägor, hälst i annans gödselstad. Flytta över oturn. (Jfr ovan avdelning 23.)